

„a rozsdafoltok poétikája”

JÁSZ ATTILA: A SZÖKÉS GYAKORLÁSA

Az elmúlt évek során Jász Attila köteteinek fogadtatásában kialakult néhány jellegzetes, vissza-visszatérő és egymással szoros kapcsolatot mutató olvasási szempont. Mindez persze leginkább abból következhet, hogy „minden újabb Jász-opus egyszerre vállalkozik arra, hogy sajátos karakterben mutakozzon meg, egyszersmind idomuljon is valamennyire az előzőekhez, szinte inspirálva a korábbi műelmények, illetve alkotói jellegzetességek felelevenítő-összegző átgondolására” (Juhász Attila, *Alföld*, 2000/6.). Lássuk tehát egy-két példán, hogy az eddigi recepció útmutatása szerint mik lehetnek e koncepciózus lírai teljesítmény főbb összetevői.

Az első két kötet esetében például (*Daidaloszi napló*, *Jelzések könyve*), írja Hites Sándor kritikájában (*Alföld*, 1999/7.), „elsőként az válhat szembetűnővé, hogy mindkét kompozíció már a címben jelöltté teszi diszkurzív formáját, vagyis azt, hogy a befogadás felé »naplóként« illetve »könyként« mutatja meg magát”. Ezekben a megkomponált, a szöveg-halmazban „előre-hátra mozgás lehetőségét fenntartó” kötet szerkezetekben Jásznál igencsak jellegzetesnek mondható a saját versek „jelhasználataira irányuló reflexió”, valamint az alkotási folyamat (az írás) színrevitele, „gyakran a rajzolás, festés metaforáival”. E munkákat böngészve az olvasó így leginkább „abban lelheti fel a szöveg örömét, ha az egymás helyettesítésének láncába épült verseket mint a kötet más darabjai felől érkező »jelzések« nyomait olvassa, a szövegek egymás mellé íródását követi nyomon”. Könnyű azonban *eltévedni*, hiszen Jász költészetének megszólalását kellőképp bonyolítja az, hogy – miként Hites rámutat – a beszélő hanghoz rendelhető arcok igencsak felszaporodnak a *tükör*, a *maszk*, az *arc* metaforák gyakori föltűnésének köszönhetően.

A *napló*-formához, annak újraértelmezéséhez visszatérő *Miért Szicília* című kötet kapcsán ismét a megkomponáltság, a különböző részek/szövegek egymáshoz való viszonya lehet az egyik legalapvetőbb kérdés, az tehát, hogy – miként Juhász Attila fentebb már idézett recenziójában fogalmaz – „a ciklikusan elkülönített prózafejezetek és versfüzerek az egymást kiegészítő, árnyaló szerepen túl mennyire tekinthetők önállóknak”. Nos, a *Szicília* fejezeteiről és ezek részeiről az mondható el, a kötet recenziójának meglátásai alapján, hogy sorrendiségük „nem kötődik szoros értelemben vett lineáris kontinuitáshoz”, s így döntően „párhuzamok, asszociatív kapcsolatok nyomán” szerveződnek. Szintén központi jelentőségű lehet még „a sokszoros tükörben bemutatott Én-sziget” problémaköre. Ez Juhász szerint a prózarészekben háttérben marad, a versekben viszont „minden eddiginél nagyobb hangsúllyal kerül előtérbe a szubjektum kérdése, amit jól példáz az önmegszólítás gesztusának gyakori alkalmazása is”. A motivikus-képi vonatkozásokat tekintve pedig döntően az „életműkontextus folytonossága” figyelhető meg, köszönhetően „a kulcsifejezések állandó és állandóan bővülő hálózatának”. Ám számos, visszatérőnek nevezhető motívum („utazás – hajó – tenger – hullámvész, nyelv – írás – mondat – szó; szárny – repülés – lebegés; tükör – arc – álarc – maszk”) mellett több új is megjelenik a *Szicília*-ban („falak, kert, feladat, megtisztulás, határ”).

A prózaversciklusokat tartalmazó *Az ellenállás formái* ismét bizonyos mértékű elmozdulást mutatott a korábbiakhoz képest. Miként Fekete J. József írja (*Forrás*, 2005/1.), „a már elmondottak fölötti esszéisztikus-filozofikus-aforisztikus tépelődés nyelvi lenyomatát jelenítette meg a szerző jellegzetesen festői látás- és tapasztalási módján átszűrte gondolatsorokban, s az összegzés nyomán egy új kezdet lehetőségét teremtette meg: a költői továbblépés lehetőségét a nagy szellemi utazások felől a belső önvizsgálat irányába”.

Épp ideje tehát most arra rákérdezni, hogy vajon *A szökés gyakorlása* miként illeszkedik az életmű eddigi fejleményeihez. A kötetet *Az ellenállás formáival* együtt recenzáló Fekete J. József meglátása a következő: „amíg a korábbi kötetek az utazást, a valóságot, és a szöveg-elődök nyomán tett virtuális tettek meg alapvető költői élményül, addig e legutóbbi – amely ugyanannyira konceptuális, mint a korábbiak –, az előzőekben fölállalt titkos életrajzok helyett a teljes alanyiságba fordul”. De vajon egész pontosan miről és miként szól(al meg) ez a költészet? „Jász Attilát igazából a lélek érdeklő új költészeti programjának fölépítése közben”; a lélek örök problémája pedig tulajdonképpen maga a test – állapítja meg Fekete.

S valóban, ha nem is minden egyes verset, de szinte az egész, négy ciklusból álló verseskötvet áthatják a *lélek/test* motívumai – s hogy miként, azt mutathatja ez a két szövegpélda: „A testről akartál írni, / a szeretkezésben feloldódó / vagy az utána magába roskadó anyagról, / ami bőrünk felületéig kitölt bennünket. // [...] // Aminek következtében múlik, / mállik rólunk az idő. Fogy és nő. // A lélek örök problémájáról, a testről.” (ii/15 *A testről*); „Utolsó mozdulat a test fölött, / utolsó rezdülés az est mögött / bujkáló. hold Csak egy folt, csak a test, / mely felett a lélek még ott lebeg. // [...] Nehéz léptek jönnek érte. Lehet, / hogy nyílik az ajtó (és eloszlik / a várakozás reménye). Lefoszlik / majd szép csendesen lélekről a hús. / [...] // (Véletlen repedés a létezés / falán? Talán. S mormolja: »Miatyánk...»)” (iii/16 *Utolsó mozdulat*). Ugyanakkor, miként arra az utóbbi idézet is rávilágíthat, az említett motívumok esetenként a megnyílás, a rés képzetével kapcsolódhatnak össze – ahogy például ezekben a részletekben is: „A látvány szóláncokká fűződött össze. / Majd az első mondat ütötte lukon át kimásztál / a kertbe. A mondatok meg jöttek utánad. Mint a vér, / láthatatlanul, a lélek ütötte sebekből.” (iv/11 *Van olyan, hogy nem*); „A szív átsugárzik a verstemben, akár / egy radiokémiai kutatóállomás kivilágított ablakai a századelőn” (iv/20 *Milyen titok marad a vers*). Ezekről pedig már nem sok (áttétel) választja el az *át-/kilépés*, a *belső (terek) kitárásának* metaforikáját: „Ajtot festek, mert hiányzik / a menekülés lehetősége. / De ha erre jársz, ne habozz, / nyisd rám bátran magadat. // (Festettem kilincset is a versre.)” (i/18 *Ajtót festek a falra*); „Felismerted, egy szobát hordozol magadban, / ahogy az éjszakai csendben fülelsz, felülsz, // s hallod, járkál valaki benned. Egyre beljebb jut, / siet. Ijedten látod, a kis falitükrök, a tied // szinte verdes, csaknem elrepül. Megérted, / csak a hétköznapi dolgokon keresztül // juthatsz közelebb e szoba nemlétező ki(li)ncséhez.” (iv/13 *Felismerted, egy szobát hordozol*); „Ablaknyitás a mellemen. Kitérom a szárnyait, / hadd szellőzzenek a szobák. Repülje át / minden rejtett sarkát a friss levegő.” (iv/14 *Ablaknyitás a mellemen*). Mindezek azért lehetnek felettébb tanulságosak, mert miközben tropologikus-motivikus szinten a *belső-külső* oppozícióját, illetve – ezzel összefüggésben – a *kitárulkozás* szándékát /le-

hetőségeit jelenítik meg; az már kevésbé jellemző rájuk, hogy ezt döntően az első személyű beszélővel hoznák összefüggésbe – igen gyakori e részletekben a második és a harmadik személyű beszéd. Sokatmondó példa lehet az én-központúsággal szemben tért nyerő interperszonális beszédmód következményeire a „nyisd rám bátran magadat” szerkezet, hiszen ebben a *megnyitottság* éppúgy vonatkozhat a *menekülést kereső* és *ajtót-festő* beszélőre (*nyisd rám azt ajtót*), mint ahogy a megszólítottra (*nyisd meg magadat*). A *szellőztetésre feltárt ablak* képe pedig arra mutathat rá, hogy a *kitárulkozás* nem feltétlenül mindig valamilyen *kiáramlás*-ként, hanem éppen/egyúttal egyfajta *befogadásként*, valamire való *ráutaltsággént* is érthető. Mit is sugall a *Mindig a jelen pillanat* című vers (iv/22): „halad az idő. Ahogy leendő olvasód is / tesz-vesz szűk konyhájában, álmait szuszogja / a fal fölébe egy hotelszobában, esetleg munkába / indul épp, a hídon át, miközben néz le, rád // gondol, hogy ebben a pillanatban mennyire / egyek vagytok a papíron. Hiába távolodik, / az idő mintha éppen megállna. Csak, hogy / megértsed végre, szükséged van rá. Ahogy // verseidnek is egy csigalassú olvasóra. Aki el fog jönni. / A hídon át. Már ott áll, ismert világunk határán.” Azt mondhatjuk tehát, hogy Jász Attila jelen kötetét több helyen is (a megszólított, a befogadóra való) *nyitottság* jellemzi, melynek (az elmélyült) olvasásra inspiráló hatása kétségtelen.

A fentebbiek alapján kialakuló olvasói várakozásokat azonban tovább bonyolítják az olyan önreflexív szövegrészek, melyek akár a *megnyilatkozást* szervező szándékról is beszámolhatnak. Ilyenek lehetnek az imént idézett *Mindig a jelen pillanat* következő sorai: „Hiszen mára egyértelműen kiderült, // az irodalom nem a nyelv, hanem a szív / kutatási területe. A nyelven csak átcsorog, / szivárog, akár a nyál. És persze érzékszerveink, / az elfelejtett érintések, a történelmi óceánmélybe // rejtett tudatfoszlányok által.”; vagy a már szintén citált *Milyen titok marad a versben* a verstesten átsugárzó szív képe. A nyelven való *áttetszés* jelenségéhez azonban rendkívül fontos tanulságokkal szolgálhat a kötet hátsó fedelén olvasható szöveg, melyet ezért hosszabban idézek: „Szabadulási gyakorlatok valójában. Alakváltási kísérletek, a névvel azonosnak látszó személy elrejtése. Menekülés tehát az életből az írásba, az írásból az életbe, ahogy kell, ahogy szoktuk. Elődöktől, hatásoktól, egyebektől, mintá lehetne. Nyelvtani személyekben tükröződöm vissza, és szövegtükrökben sokszorozodom meg. Miközben persze a játék komollyá válik. Vér és verejték. Mivel azonban nincs hova menekülni, így, természetesen, vissza az elődökhöz, vissza a szöveghez, a szavak, a mondatok, a tükör mögé. Azokba a repedésekbe, melyektől az arc élővé válik az időben. Nem a csillogó felület visszatükröződésére koncentrálni, hanem a rozsdafoltok poétikájára, melyek mögött el- és előtűnik az ember, aki ír.” E sorok tehát, véleményem szerint, sokkal árnyaltabban jelenítik meg a költészetbeli *megnyilatkozás*, a leplezettség általi megmutatkozás összetettségét. Hisz gondoljunk csak a *rozsdá* képére/metaforájára: amiképp ez megbont/szétmar egy felületet, megmutat(hat) valamit; úgy a lerakódás egyúttal el is fed, hozzáférhetetlenné tesz. Ám emellett még Mányó Szert Károlynak a kötetet *illusztráló* – s ebbéli funkciójukban egyébiránt túlzás nélkül kongeniálisnak mondható – képei is hasonló összefüggésekre *világít-hatnak rá*. Ezek ugyanis a régi, kopottas, megfakult fényképekre (vagy akár ősrégi, megrongálódott filmtöredékre, avagy esetleg a szintén koros, már-már *vaktük-*

rökre) hajazva a fekete-, azaz inkább szürke-fehér képfelület egy-egy részén úgy játszadoznak barnás-vöröses tónusú foltokkal, hogy azok egyszerre mutatnak meg és mosnak el kontúrokat. Így dinamizálódik a hátsó borító szövegében a *csillogó szöveg-visszatükröződések* és az ezek mögé mutató *repedések/rozsdafoltok* kettőse.

Ezért talán nem alaptalanul feltételezhetjük azt, hogy a költői megszólalásra vonatkozó önreflexió e kötetben pusztán a *nyelven való átcSORGÁS* koncepciójára korlátozódna. Miként is szólt a már idézett *Van olyan, hogy nem* című vers néhány sora? „A látvány szőláncokká fűződött össze. / Majd az első mondat ütötte lukon át kimásztál / a kertbe. A mondatok meg jöttek utánad. Mint a vér, / láthatatlanul, a lélek ütötte sebekből”. Ez esetben bizony úgy tűnik, hogy nem (csak) a nyelv *szivárogtat*, de maga a nyelv, azaz a mondatok (is) *szivárognak*. S hogy milyenek (ezek) a mondatok? *A költészet olyan dolog* című szövegben ezt olvashatjuk: „hogy ülsz / egy padon, nézed a fűszálakat, / apró rezdülések. Még túl feszült / [...] // Míg a háttérben lágy hullámokat / ver egy hajó jelentésteli teste, / üzenete, hogy a mondatokat / a szavak közti viszony tartja össze.” A mondatokat tehát, ha szabad így parafrázálni ezt a megállapítást, saját nehézkedésük tartja egyben. Ennek alapja, amennyiben *versmondatokról* van szó, nemcsak a szavak közti grammatikai viszony lehet, hanem különböző hangzástényezők, illetve a szavak között épp ezek következtében kialakuló új (tropológiai-asszociációs töltettel rendelkező) relációk. Talán nem áll oly távol ettől a feltevéstől a *Milyen titok marad a vers* egyik megállapítása: „És ne felejsd el a legfontosabbat, mindenben és mindenkor csak a zene van. / És számít. Nyugtat meg, élni segít, ápol és eltakar. Ha akar(od). / Miként a költészet látszólag céltalan szóvillámai, / egy pillanatra bevilágítják hétköznapijaink tisztását.” Fekete J. József szerint például ezek a belátások úgy érvényesülnek Jász költészetében, hogy nagy gondot fordít a ritmusra, „a szöveg ütemén túlmenően a tipográfia vizuális ritmusára is, ügyel a rímre, s asszonáncai néha egészen váratlan helyeken is felcsendülnek”. Ezek a megfigyelések pedig azért lehetnek fontosak, mert *A szökés gyakorlása* számos versének teljesítményét teszik még összetettebbé a sorokon belüli és ezeken átcsapó hangzásjelenségek. Erre lehet példa a más összefüggésben már idézett iv/13 számú vers („Felismerted, egy szobát hordozol magadban, / ahogy az éjszakai csendben fülelsz, felülsz, // s hallod, járkál valaki benned. Egyre beljebb jut, / siet. Ijedten látod, a kis falitükrök, a tied // szinte verdes, csaknem elrepül. Megérted, / csak a hétköznapi dolgokon keresztül // juthatsz közelebb e szoba nemlétező ki(li)ncséhez.”). Itt ugyanis a rímek és asszonáncok révén összekapcsolódó, egymásra kisebb-nagyobb távokkal, mintegy rapszodikusán következő szavak által összekapcsolt láncolatok/hálók a legkülönbözőbb, a tropológiai szintet hol alátámasztó, hol pedig ezt éppen elbizonytalanító asszociációkat alakítanak ki (különösen például a *falitükrök-elrepül-keresztül* esetében). A fentebbiekben előszámláltak alapján tehát azt mondhatjuk – csatlakozva a korábbi kötetek fogadtatásához —, hogy Jász Attila e *kézikönyve* is a kortárs magyar költészet értékes, többszöri olvasásra érdemes alkotása, mindenekelőtt „a lélek megformálásának mindennapi gyakorlatát illetően” (Borbély Szilárd, *ÉS* 48/22.), és ezzel szoros összefüggésben poétikai teljesítménye miatt. (*Kalligram*)